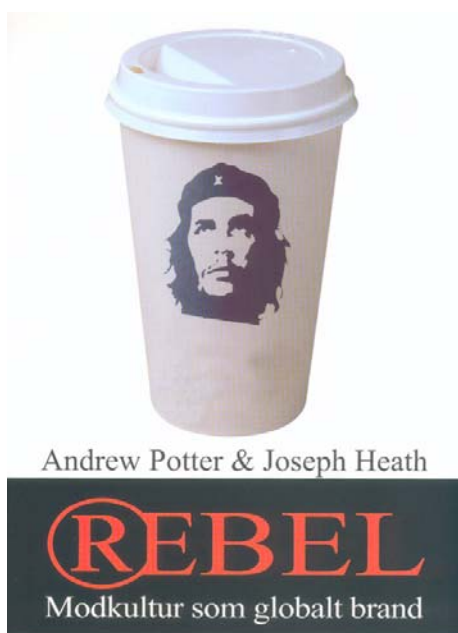
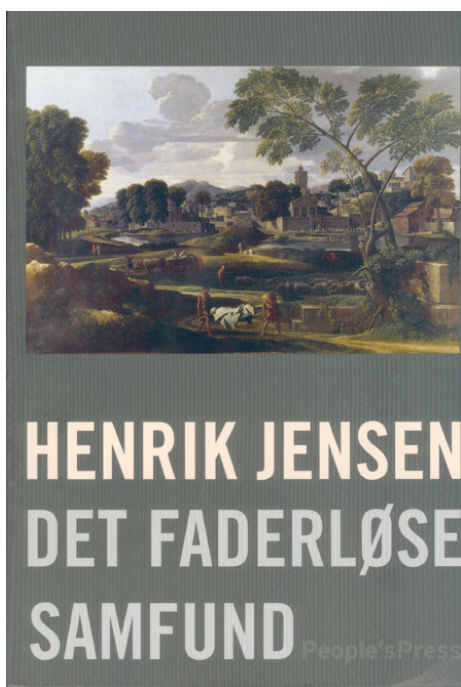

Faderopgør eller revolution!

*Hvis verden er af lave, er det så, fordi vi er statushungrende brokkehoveder, eller fordi far har forladt os?
To bøger tager diskussionen op*

Henrik Jensen: *Det faderløse samfund*, People'sPress 2006. 483 s., 349 kr. Andrew Potter & Joseph Heath: *Rebel. Modkultur som globalt brand*. Husets Forlag 2006. 377 s., 349 kr.

Af Poul Kragh Jensen

Det er efterhånden nogle år siden, jeg i et større kultur-radikalt dagblad læste, at det var på mode at være individuel. Det grinte vi meget af den sommer. Imidlertid er det som bekendt den, der ler sidst, der ler bedst, for der er vel efterhånden kun få tilbage, der for alvor vil bestride det udsagn. Trods sin umiddelbare absurditet udgør det tilsyneladende en ganske rammende analyse af det nutidige vestlige forbruger- og masse-samfund.

Derfor er der også et par spørgsmål, der trænger sig på for den altid spørgende akademiker: Hvordan er det kommet så vidt, hvor står vi nu, og hvad kan og/eller skal vi gøre ved det? I hvert fald er det disse spørgsmål, som både den danske historiker og debattør Henrik Jensen og de to canadiske filosoffer Andrew Potter og Joseph Heath forsøger at besvare.

Civilisationssammenbruddet

I *Det faderløse samfund* lægger Henrik Jensen ud med den brede historiske pensel. Med referencer helt tilbage til middelalderen tegner han således et billede af den vestlige mentalitetshistorie som en stadig kamp mellem pligt- og rettighedskulturen. Tidligere havde pligtkulturen overtaget, men i takt med Renæssancen, Den Store Franske Revolution, industrialiseringen og urbaniseringen samt – frem for alt – 1. Verdenskrig vandt rettighedskulturen frem. Hvad der senere fulgte, herunder Ungdomsoprøret, blev således kun til en sparke-åbne-døre-ind. For autoritetstabet var forlængst sat ind.

Den afgørende begivenhed i Jensens analyse er som sagt 1. Verdenskrig. Krigen blev den store desillusionering. Det var fædrene, der udløste og førte krigen, men sønnerne, der udkæmpede den, og som fra første parket oplevede civilisationssammenbruddet i skyttegravene. Jensen argumenterer således for, at de sociale og politiske omvæltninger, der fulgte efter krigen, skal læses som et faderopgør. I den forbindelse bør det dog nævnes, at der frem for alt var tale om et opgør med faderfiguren – som hos Jensen både repræsenteres i familiefaderen og opdrageren, myndighedspersonen, kejseren og i sidste ende Gud – med det vertikale, patriarkalske samfund og med pligtkulturen. Værdier som autoritet, pligt, ansvar og samvittighed mistede dermed efterhånden deres samfundskonstituerende position.

Psykoanalytiker, bohemen, narkomanen og anarkisten

Mere specifikt udfolder Jensen sin analyse i fire dele: gennem en diskussion af psykoanalytisk teori, biografi-

ske skildringer af Max Weber, Freud, Kafka og ikke mindst Otto Gross, litteraturhistoriske nedslag samt en noget letkøbt diagnose af dagens Danmark og nutidens unge mænd. Kompositorisk forsøger Jensen at væve de forskellige analysedele sammen. Helt vellykket er det dog ikke, og selvom han skriver engageret og ofte også godt, er især bogens første tredjedel ikke ligefrem sider, man sluger. Tag for eksempel de to centrale skildringer af Max Weber og den bizarre Otto Gross, som repræsenterer henholdsvis pligt- og rettighedskulturen. Deres funktion til trods fylder de uforholdsmæssigt meget og kunne nemt have været kortet ned – så havde man også undgået gentagelserne.

Når det er sagt, må man sige, at Otto Gross er et fund for Jensen. Gross var psykoanalytiker, bohemen, narkomanen og anarkisten, hvis eget faderopgør både beredte vejen til hans egen undergang og gav ham heltstatus for samtidige og senere modkulturelle bevægelser. Især er det dog interessant at læse historien om Gross i lyset af Henrik Jensens *Ofrets århundrede* fra 1998 – en bog, som *Det faderløse samfund* helt klart er skrevet i forlængelse af, og som i øvrigt klart kan anbefales.

Skildringen af Gross liv – herunder hans forsøg på at blive en anerkendt del af den spirende psykoanalytiske bevægelse – bliver på mange måder den røde tråd gennem Jensens bog. Det gælder dog især i koblingen til de psykoanalytiske teorier, som Jensen både diskuterer ud fra et idéhistorisk perspektiv og gør til grundlag for sin egen analyse. Om det er på grund af min egen aversion mod det, jeg ser som overdreven tiltro til psykoanalysens forklaringskraft, skal jeg lade være usagt, men det forekommer mig, at det er her kæden i hvert fald er faretruende tæt på at hoppe af for Henrik Jensen.

Far er gået bort – mor bliver

Et gennemgående argument i *Det faderløse samfund* er, at i takt med rettighedskulturens tiltagende dominans er faderen blevet marginaliseret. Det er skidt, fordi faderen i barnets udvikling indtager den helt centrale rolle som separator. Hvor moderen drager omsorg for barnet i dets første år, er det således faderen, der skal sætte grænser, stille krav til barnet og i sidste ende så at sige kappe navlestrengen, så barnet kan blive et autonomt individ. Men i og med at faderen er blevet marginaliseret, er der opstået generationer af mere eller mindre socialt forkrøblede børn.

Egoismen og uansvarligheden hærger, mens hedonisme og rudimentær selvrealisering ophøjes til samfundets bærende værdier. Og det er tilsyneladende skruet uden ende, for Jensen hævder polemisk, at den meget omtalte moderne, bløde far i virkeligheden bare er modelleret over moderfiguren. Således har børn i dag ikke bare én, men hele to mødre. Samfundsmæssigt får det den betydning, at velfærdsstaten skævvrides, og vi glemmer, at det at nyde hænger nært sammen med det at yde. At vi er borgere, før vi er forbrugere.

Koblingen mellem henholdsvis faderfiguren og pligt-kulturen og moderfiguren og rettighedskulturen bliver dog aldrig rigtig motiveret. Snarere end at være et argument optræder påstanden om en total identifikation af faderfiguren med pligt og moderfiguren med rettigheder at være – netop en påstand. Desværre er den også en af de grundlæggende teoretiske præmisser for Jensens analyse. Dermed er han faretruende tæt på tilsyneladende uforvarende at overtage den tidlige psykoanalytiske samfundssyn. Ganske vist påpeger han selv, at Freuds teorier nok var revolutionære virkningshistorisk, men at Freud selv var politisk og kulturelt konservativ. Imidlertid synes Henrik Jensen ikke at have reflekteret over, hvad psykoanalysens historiske ophavsituation kunne have af konsekvenser for hans egen analyse. Rollefordelingen mellem far og mor passede måske nok udmærket på den øvre middelklasse, hvorfra flertallet af de første psykoanalytikere blev rekrutteret. Spørgsmålet er så, om den er dækkende for tiden før og efter eller bare for hele det datidige samfund. F.eks. fremhæver Jensen urbaniseringen som et led i faderens marginalisering. I landbrugssamfundet havde familien fungeret som en produktionsenhed, men i industrisamfundet forsvandt faderen hver morgen for først at komme sent hjem. Barnet var dermed overladt til moderen som rollemodel. Jensen glemmer bare, at i langt flertallet af de mindre velstillede familier i datidens bysamfund var det begge forældre, der var udearbejdende – ligesom børnene ofte også selv var det.

I det hele virker det, som om Henrik Jensen vil forklare alt for meget på én gang: individualiseringen, autoritetstab, den ændrede faderrolle og de såkaldte bløde værdiers fremkomst samt den danske velfærdsstatens aktuelle problemer. Og så forsøger han oven i købet at indskrive det hele i én stor, verdenshistorisk model.

Kritik af modkulturen

Så er det et noget mindre brød, som Potter & Heath slår op. Deres umiddelbare ærinde er således at give en opsang til nutidens venstrefløj, fordi den har forladt det konstruktive, men også kedeligt arbejdskrævende politiske arbejde og i stedet er blevet forført af modkulturelle ideer om den totale revolution og omstyrning af "det etablerede". Forfatterens provokerende påstand er således, at de modkulturelle bevægelser ikke alene er en integreret del af dette etablerede samfund, men også at de igennem de sidste mange årtier ligefrem har været drivkraften i den kapitalistiske markedsøkonomi, de hævder at gøre op med.

Marxistisk massekritik og freudiansk kulturpessimisme

Som sagt er forfatterne begge filosoffer, hvad tydeligt fremgår af deres indledende forsøg på at skitsere modkulturens genealogi. Paradoksalt nok synes f.eks. økonomisk eller politisk historie ikke at interessere dem særlig meget. I stedet opbygger de deres genealogi omkring en typisk kongerække af store tænkere. Modkulturens rødder sporer de således tilbage til romantik-

ken, nærmere bestemt til Rousseau, som de tilskriver den idé, at samfundet var noget, de stærke påtvang de svagere. Fra Rousseau over Marx og Gramsci forvandlede de svage sig dog til selv at blive en del af problemet. Når de ikke bare gjorde oprør mod undertrykkerne, blev det nu forklaret med hegemonibegrebet: alle dele af kulturen understøttede det etablerede samfund, hvorfor det ikke blot var et politisk opgør, men en radikal kulturel og bevidsthedsmæssig omvæltning, der var nødvendig.

Forfatterne tilskriver erfaringerne med nazismen og Holocaust en afgørende rolle i udbredelsen af denne tankegang, hvad der givetvis er meget rigtigt i. Dog forekommer det lige voldsomt nok at ophøje nazismen til "indgangen til det, der skulle blive kendt som 'massesamfundet'" (s. 32). Det virker langt mere plausibelt at forklare nazismen som et barn af massesamfundet, sådan som f.eks. Henrik Jensen gør det.

Imidlertid har Heath & Potter helt ret i, at efter 2. Verdenskrig blev nazismen og kapitalismen oftere og oftere set som to sider af samme sag. Egentlig er den tanke næsten lige så gammel som nazismen selv, men i efterkrigstiden blev den for alvor markedsført af en lang række samfundsteoretikere og meningsdannere, der som oftest var at finde på venstrefløjen. De borgerlige demokratier var i princippet lige så repressive som nazismen og fascismen, hævdede de, men benyttede sig blot af andre, mere raffinerede undertrykkelsesmidler, såsom reklamer, forbrugerisme og konformisme.

Set i forhold til Henrik Jensens analyse er det særligt interessant, at Heath & Potter tillægger det afgørende betydning for modkulturens udvikling, at den marxistiske massekritik blev kombineret med Freuds kulturpesimisme. Imidlertid problematiserer de to canadere Freuds antagelse af, at id-jeg-overjeg-modellen uden videre kan overføres til et kollektivt niveau. Ved at modstille Freud med Hobbes argumenterer de således overbevisende for, at tvang og undertrykkelse følger en anden logik på et samfundsmæssigt plan end på det individuelle. Regler og tvang kan, påpeger de, godt have en samfundsmæssig legitim funktion, såsom at skabe det tilstrækkelige tillidsniveau til at afblæse alles krig mod alle. Kultur er altså ikke nødvendigvis frihedens modsætning.

Kritik af modkulturen II

I det hele taget har Potter & Heath sat sig for at gøre op med modkulturens selv- og verdensbillede. Grundlæggende lider dette under antagelsen af eksistensen af et altomfattende, mægtigt system, hævder de. For så vidt er det en meget bekvem antagelse, da modkulturen dermed antager karakter af en totalforklaring, der ser eksempler på systemets undertrykkelse bag snart sagt alle fænomener. Således er modkulturen polemisk, om end ikke teoretisk stærk. Det har dog også den klare ulempe, at den modkulturelle bevægelse logisk set må have ret svært ved at forklare sin egen eksistens, ligesom den – hvad Potter & Heath gør til deres hovedkri-

tik – har endog meget svært ved at opstille realistiske alternativer.

Før jeg går videre med Heath & Potters kritik, er det dog værd at bemærke de problemer, de selv har med at indfange og afgrænse modkulturen. Hippie-bevægelsen, American Beauty, The Matrix, Nirvana, Naomi Klein, Frankfurterskolen, Attac, Adbuster og antipsykiatribevægelsen er blot nogle af de mange og ofte ret underholdende eksempler på det modkulturelle tankegods, forfatterne gør brug af. Ganske vist gør Heath & Potter selv opmærksom på, at modkulturen næppe bør ses som én kontinuerlig bevægelse, men snarere har karakter af en tendens. Men når de i samme åndedrag hævder, at den er "[...] blevet indlejret så dybt i vores forståelse af samfundet, at den påvirker ethvert aspekt af vores sociale og politiske liv" (s. 24), er de selv faretruende tæt på at opfinde en totalforklaring.

Når det så er sagt, er der meget godt at hente i deres kritik af modkulturen. Idet denne antager, at det etablerede system er baseret på tvang, ophøjer den nemlig spontanitet, lyst og frigjorthed til autentiske og ligefrem revolutionære handlinger. I princippet er det ligegyldigt, hvad man gør, når bare det er sjovt, nyt, anderledes og/eller bryder med konformiteten. Heath & Potters kritik er her toledet. For det første, påpeger de, derangerer modkulturen traditionelle politiske problemstillinger og løsningsmodeller. Om der er tale om fattigdomsbekæmpelse, kamp for ligestilling eller forbrugerbeskyttelse (ja, d'herre hører hjemme på venstrefløjen), så opfattes de alle blot som overfladefænomener. I stedet for reformer fordrer modkulturen jo det totale brud. Som Heath & Potter lakonisk bemærker, mangler modkulturen dog endnu at fremvise konkrete, politiske resultater.

Be cool

For det andet har modkulturen en tendens til at flytte fokus fra det kollektive politiske og økonomiske niveau til det individuelle psykologiske. Det er individet, der er i centrum. Men modkulturen begår her den fejl at opfatte det konformistiske massesamfund som et produkt af forbrugerisme og kapitalisme. Med udgangspunkt i den amerikanske økonom og sociolog Thorstein Veblen argumenterer Potter & Heath i stedet for, at drivkraften i forbrugerismen i dag er ønsket om skille sig ud, samt at det netop er modkulturen, der leverer ideologien bag dette ønske: "der har aldrig været nogen spænding mellem modkulturens værdier og det kapitalistiske systems funktionelle behov" (s. 11). Eller i hvert fald gælder det for samfund, der er så rige, at øget velstand ikke længere nødvendigvis medfører øget tilfredshed. Når behovene er dækket, får status – eller med Heath & Potters udtryk det at være *cool* – tiltagende betydning. Det bliver moderne at være individuel, hvad man nemmest bliver ved hjælp af statusmarkører – og egentlig er det en ganske god forklaring på det stigende antal SUV'er, Louis Vuitton-taskerne og tatoeringsbølgen.

Desværre er statuskampen et nulsumsspil; når alle de andre også har en tatovering, må man finde på noget nyt for at vise, at man har gennemskuet systemet og evner at gøre oprør mod konformismen. Pointen i Heath & Potters kritik af modkulturen er således, at det ikke er systemet, kapitalisterne eller de multinationale koncerner, der er ansvarlige for forbrugerismen, men derimod forbrugerne selv anført af de modkulturelle trendsættere. Nogen fuldstændig analyse af den moderne markedsøkonomi er dette nok næppe, men det lader vi ligge i denne omgang.

Læs begge bøger!

Lader man sig ikke holde tilbage af de i alt 860 sider, er det for så vidt ingen dum idé at læse de to bøger umiddelbart efter hinanden. På mange måder både kontrasterer og komplementerer de hinanden. F.eks. skriver Jensen ud fra et kulturkonservativt perspektiv, hvor kollektivet går forud for individet. I hans øjne er menneskene svage og – som han bemærker flere gange – grundlæggende onde. I hvert fald mener han, at man gør sig bedst ved at antage dette som analytisk præmis ud fra deisen om, at det er bedre at forebygge end at helbrede. Omvendt skriver Potter & Heath ud fra en liberal tradition. Hos dem er individet stærkt, kreativt og trives bedst i frihed.

En anden grund til at læse bøgerne samlet er, at hvor Jensen især i bogens mest polemiske del skriver ind i en lokal, dansk debat om velfærdsstaten, er Potter & Heaths horisont tilsyneladende begrænset til det nordamerikanske kontinent. Naturligvis burde den akademiske læser kunne abstrahere fra dette og selv foretage sine perspektiveringer. På den anden skader det ikke at blive mindet om disse begrænsninger.

Poul Kragh Jensen er cand. mag. i Historie og Idéhistorie og projektkoordinator hos VisitAarhus Events.